

Vergi Yüğü Ekseninde Toplumsal Yapının Gelir Dağılımı ve Yoksullukla İlişkisi

Hakan AY¹

Mehmet Lâtif HAYDANLI²

ÖZET

Vergi yükü kavramı; bir ülkenin gelişmişlik göstergelerinden biri olduğu kadar, kamu ekonomisinin milli ekonomi içerisindeki payını göstermesi bakımından da anlamlıdır. Çünkü özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyük sermaye gerektiren altyapı yatırımları, özel tasarrufların istenilen düzeyde olmaması ve buna paralel seyreden kamu hizmetlerinin niteliği ve ulaşılabilirliği vergi yükü kavramının önemini ortaya koyan argümanlardır. Bir ülkede vergi yükünün hangi toplum kesimleri tarafından yüklenildiği, o toplumun vergi yapısı, gelir dağılımı gibi faktörler, eşitlik ve adalet gibi kavramların ışığında istatistikî verilerle ortaya konmaya çalışılmaktadır. Yoksulluk ve yoksunluk, sosyal dışlanma gibi sosyolojik yaklaşımlar, küreselleşme kısıcındaki günümüz bireylerinin sosyal hak ve özgürlükleri bağlamında modern devletlerin ekonomi politikalarını etkileyen kavramlar olmuştur.

Vergi yapısı bir ülkenin tasarruf hacmini doğrudan etkilemektedir. Bu durum; ülkenin ekonomik gelişmişliğini göstermesi bakımından anlamlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Bugün sosyal bir sorun olarak karşımıza çıkan yoksulluk ise, Avrupa kapitalizminin ortaya çıkışıyla başlamaktadır. Modern yoksulluk; işbölümünün artması ve istihdamın dengesiz ve düzensiz bir seyir izlemesi, topraktan kopan kırsal kesim insanının düzensiz şehirleşmeyi artırması ve sosyal ilişkilerin bozulması yeni bir yoksulluk olarak ortaya çıkmıştır. Aynı durum uluslararası bir sorun olarak karşımıza çıkan mülteci çıkmazıyla da bağlantılıdır. Bunun neticesinde ise ülkelerin maliye politikaları ile ekonomiye müdahalede bulunmaları zorunlu hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi yükü, vergi yapısı, toplumsal yapı, gelir dağılımı, yoksulluk.

Relation of Social Structure With Income Distribution and Poverty Within The Context of Tax Burden

ABSTRACT

The concept of tax burden; as much as it is a development indicator of a country, also meaningful in respect to its capacity to show the share of public economy within national economy. Because, especially in the developing countries, the substructure investments which require capital, the private savings which are less than wanted level and as parallel to this quality of public services and their accessibility are the arguments which shows the importance of tax burden concept. The part of the society which undertakes the tax burden in a country, is tried to be determined with statistical data in consideration of factors such as the taxing structure of that society, income distribution and concepts such as equality and justice. Poverty and deprivation, social approaches such as social exclusion are the concepts which affect economic policy of modern countries in scope of social rights and freedoms of today's individuals who are in the grip of globalization.

Tax structure directly affects the savings volume of a country. This issue, provides meaningful results in scope of indicating economical development of the country. On the other hand, the poverty which confronts us as a social problem today, started with revelation of European capitalism. Modern poverty; the increase in distribution of work, unstable and unorganised employment, increase in unplanned urbanisation which caused by rural people who lost their bounds with earth and corrupted social relations, arised as a new kind of poverty. Same issue is also related with refugee dilemma which confronts us as an international problem. As a result of this, countries became obligated to interfere the economy with fiscal policies.

Keywords: Tax burden, tax structure, social structure, income distribution, poverty.

¹ Prof. Dr. DEÜ-İİBF, Maliye Bölümü, hakan.ay@deu.edu.tr

² Maliye Bilim Uzmanı, erbain.latif@gmail.com

I. Giriş

1960'lı yıllardan itibaren teknolojik gelişmelere dayalı olarak yeni bir toplum modelinin ortaya çıktığı ileri sürülebilir. Bu yeni hâkim toplumsal modelde egemen olan sınıflar ile toplumların temel örgütlenme biçimleri değişmiştir. Gelişmiş ekonomilerde sanayi, istihdam yapısı, üretim biçimi giderek önemini kaybetmiş ve yerini hizmet sektörü almıştır. 19. Yüzyılda toplum hızla bir fabrika şeklini alırken, yirminci yüzyılın son dönemleri ile birlikte ise daha çok karmaşık, bürokratik bir yapıya dönüşmüştür.

Böyle bir görünüm arz eden günümüzde; küreselleşmenin teknolojik alt yapı ile birlikte hız kazanması da vergi mükelleflerinin bireysel ve ekonomik özgürlüklerinin göstergesi sayılan vergi yükü kavramını, salt ekonometrik modellerle açıklamaya çalışmak, toplumların tarihsel ve sosyolojik yapılarını dikkate almamak demektir. Toplumların kültürel dokusu küreselleşme olgusuyla zaman içinde değişiklik gösterse de veya birbirine benzese de vergi kültürü ve vergi devleti kavramının içini tarihsel ve sosyolojik yaklaşım ve metotlarla doldurmak suretiyle ekonomi politikalarına yön vermek kaçınılmaz olmuştur. Mali sosyoloji alanında akademik anlamda yapılan çalışmalar vergi ve vergileme olgusunun bireysel özgürlükler dikkate alınmadan tahlil edilemeyeceğini göstermektedir.

Bu çalışmada sosyolojik tahlil metotları ön planda tutulmak suretiyle vergi yükü bağlamında ülkeler arası gelişmişlik farkının ve tarihsel süreçte toplumsal yapılarla vergi yapıları arasındaki korelasyonun ekonomi politikalarını nasıl yönlendirdiği gösterilmeye çalışılmıştır. Bu durumun sonucu olarak da toplumsal tabakalaşma ve sosyal sınıflar arasındaki gelir dağılımı farklılıkları ele alınmıştır. Geleneksel toplum ilişkilerinden uzak, günümüz yaşam biçimini tehdit eden modern yoksulluğun korku, suçlama, ekonomik çıkarlar, acıma gibi insani duygular ötesinde, toplumsal sınıflar arasındaki vergi yükü farkının ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve gelirin ikincil dağılımı gibi unsurları nasıl etkilediği bu çalışmada ele alınacaktır.

II. Vergi Yükü-Vergi Yapısı İlişkisi

Vergilerin ülkelerin ekonomik yapılarındaki yeri çok önemlidir. Yapılan vergi reformları veya vergi oranlarındaki bir değişiklik ekonomik değişimi ve değişkenleri de etkilemektedir. Tarihsel süreç incelendiğinde; savaşlar nedeniyle özellikle de II. Dünya Savaşı'ndan sonra görüldüğü üzere artan sosyal refah harcamaları ülkelerin GSMH içindeki vergi paylarını sürekli artırmış, bu da az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin vergi yapılarının farklılık göstermesine neden olmuştur.

A. Verginin Yapısı Kavramı

Dinamik bir özellik gösteren toplumsal yapı, bütün kurumsal yapıları da etkilemektedir. Ekonomi politikalarının önemli bir ayağını da maliye politikaları ve dolayısıyla da vergi politikaları oluşturmaktadır. Ülkelerin gelişme süreçlerinde küresel politikalara paralel bir biçimde yapılan vergi reformları da bir siyasal kurum olan devletin ekonomi politikalarını oluşturması bakımından önemli bir yere sahiptir. Vergi yapısı denildiğinde mali bakımdan kamu harcamalarının niteliği, mükellefler ile kurulan ilişkiler, vergi oran ve cezaları, vergi uyumu gibi kavramlar anlaşılmaktadır. Teknik anlamda ise vergi yükünü hangi sosyal kesimlerin yükleneyeceği, hangi tür vergilerin salınacağı ve oranlarının ne olacağı, toplam vergilerin GSMH'ya oranı gibi konular ele alınmaktadır.

Vergilendirme ekonomik olduğu kadar siyasal bir süreç içerisinde şekillendiğinden aynı zamanda politik karar almayı da gerektirmektedir. Bu nedenle politikacılar politik alanlardaki net getirileri, yani oy sayılarını artırmak için çıkarları doğrultusunda politikaları şekillendirebilmektedirler. Ancak günümüzde ekonomik ve siyasal entegrasyonların artması

ile birlikte ülkelerin vergi politikaları konusunda tercih yapma yetkileri de bir anlamda sınırlandırılmaktadır.

Literatürde vergi yapısı ile anlatılmak istenen ve özellikle uluslararası karşılaştırmalarda sıklıkla ön plana çıkarılan vergilerin dolaylı veya dolaysız olma özelliğidir. Dolaylı vergiler; yansıtılması kolay, yükümlüsü belli olmayan, ne zaman ve ne kadar tahsil edileceği bilinmeyen vergilerdir. KDV, ÖTV, banka ve sigorta muameleleri vergisi, gümrük vergileri dolaylı vergilerdir. Dolaysız vergiler ise; yansıtılması kolay olmayan, tahsil zamanı belli, kaçırması zor vergilerdir. Gelir ve kurumlar vergisi, emlak vergisi, motorlu taşıtlar vergisi dolaysız olan vergilerdir. Bu ayırımın yapılmasının nedeni daha çok vergilerde adaletli davranılması ve bazı ülke anayasalarında geçen mali güce göre vergi alınması gerçeğidir. Daha sonra da değinileceği üzere vergilerin adil ve etkili dağılımı mükelleflerin vergiye uyumu konusunda çok önemli bir etken olup, gelişmiş ülkelerin vergi yapılarında dolaysız vergilerin ağırlıkta olduğu, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde ise dolaylı vergilerin GSMH içerisinde daha fazla yer aldığıdır.

İyi bir vergi sisteminin başarısı yani adil ve çağdaş olması nasıl anlaşılır? Dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu ülkelerde vergi sisteminin başarılı ve etkin olduğunu söylemek çok mümkün değildir. Vergi sisteminin ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler taşıyıp taşımadığı, yatırım ve tasarrufları olumlu yönde etkileme kapasitesi, ekonomideki kaynak dağılımını bozucu etkisi olup olmadığı, gelir dağılımını düzeltme etkisi, kamu harcamalarını karşılayabilme derecesi, vergi tabanını kavrayabilme yeteneği, yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmede etkin olup olmadığı, ülkede yerleşik firmaların uluslararası rekabet gücünü ne yönde etkilediği ve en önemlisi adil bir vergi yapısına sahip olup olmadığıdır. (Ağbal, 2001:92)

Tablo 1: Ekonomik Gelişme ve Vergiler

Vergi Türleri	Gelişme Evreleri		
	Tarım Ekonomisi	Sanayi Ekonomisi	İleri Sanayileşme
Dolaylı Vergiler	Payı Az	Payı Çok	Payı Az
Dolaysız Vergiler	Payı Çok	Payı Az	Payı Çok
Vergiler/GSMH	%5-10	%10-20	%20 ve Üzeri

Kaynak: Kenan Bulutoğlu, Kamu Ekonomisine Giriş(Devletin Ekonomik Bir Kuramı), İstanbul, 1988, s.422

Vergi sisteminin ekonomik kalkınma üzerinde etkin olup olmadığını gösteren yukarıdaki tablo İbn-i Haldun'un görüşlerini doğrular niteliktedir. Geçimlik ekonomiden kazanç ekonomisine geçişle birlikte ülkelerin uygulamaya koydukları vergi politikaları da değişmektedir. Ekonomisi çoğunlukla tarıma dayalı, ticaretin ve sanayinin gelişmediği ülkelerde vergi sisteminin genel yapısı da dolaysız vergiler üzerine oturmaktadır. Bununla birlikte ileri sanayileşmiş ve hizmetler sektörünün ön planda olduğu ülkelerde ise dolaylı vergilerin payının az olması Gini katsayısına göre gelir dağılımının daha adil olduğunu göstermektedir.

B. Vergi Yükü ve Vergi Tarifeleri

Esas olarak maliye politikalarının çok çeşitli amaçları bulunmaktadır. Kaynak dağılımında etkinlik, gelirin ikincil dağılımı, yatırım, tasarruf dengeleri gibi amaçlara ulaşabilmek için devletler vergi politikalarını kullanmaktadırlar. Sosyo-ekonomik yaklaşıma göre devletin adil bir vergi sistemi oluşturabilmesi için mükelleflerin ödeme gücüne ulaşması

gerekmektedir. Ancak devletin bunu bilmesi mümkün değildir. Bu nedenle günümüzde yaygın olarak vergilendirmenin temelini oluşturan unsurlar gelir, tüketim ve servet olarak kategorileştirilmiştir. Gelir, bireylerin ödeme gücünün en önemli göstergesidir.

Yüzyıllardan beri iktisatçılar, artan oranlı vergilemenin temel ilkelere dayalı olarak nasıl haklı gerekçelere dayandırılabilceğini göstermeye çalışmışlardır. Bu tür bir çaba içerisinde olanlardan biri olan Edgeworth, faydacılığın artan oranlılığı gerektirdiğini açıklamaya çalışmıştır. Tüm bireylerin aynı fayda fonksiyonuna sahip olduklarını ve bunun azalan marjinal faydaya konu olduğunu varsaymaktadır. Sosyal refah tüm bireylerin fayda fonksiyonlarının toplamı olduğundan zenginden alınan 1 birimlik gelirin sosyal refahta yaratacağı azalışın, fakirden alınan 1 birimlik gelirin sosyal refahta yaratacağı azalıştan daha az olacağı sonucunu çıkarmaktadır. Edgeworth'un modeli, verginin tam eşitlik sağlanıncaya kadar en üst gelir diliminden itibaren artan oranlarla alınmasını zorunlu kılmaktadır.(Karayılmazlar ve Güran, 2010: 141-169)

Keynezyen iktisatçılar, artan oranlı vergi tarifesinin ekonomik istikrarsızlığa karşı otomatik stabilizatör görevi gördüğünü iddia etmişlerdir. Keynezyenlere göre artan oranlı vergiler yapısal esneklik (built in flexibility) özelliğine sahiptirler. Şöyle ki; enflasyonist dönemlerde bireylerin artan geliri vergi tarifesinin daha üst dilimlerine uygulanan yüksek vergi oranlarına tabi olur. Bu ise efektif talep üzerinde baskı oluşturarak talebi azaltır ve disenflasyonist bir etki gösterir. Keynezyen iktisatçılar, artan oranlı vergi tarifesinin bu yönüyle enflasyonla mücadelede bir araç olarak kullanılabilceğini savunmaktadırlar. Keynezyenlere göre deflasyonist dönemlerde ise bireylerin gelirleri azalacağından daha düşük gelir dilimlerinde daha düşük oranlarda vergilendirmeler söz konusu olacaktır. (Aktan, 2002: 3)

Tarihsel süreç incelenirse vergilemede adalet ilkesine ilişkin farklı iki yaklaşım ortaya çıktığı görülür: Fayda ve ödeme gücü yaklaşımı. Vergilemede fayda ilkesine göre, kamusal mal ve hizmetler için ödenmesi gereken vergi söz konusu mal ve hizmetlerden sağlanan faydalarla ilişkilendirilmek suretiyle tespit edilmelidir. Fayda ilkesine göre vergi, piyasa mekanizmasındaki fiyatın kamu sektöründe karşılığıdır. Vergilemede ödeme gücü yaklaşımına göre ise; kamusal mal ve hizmetler için ödenmesi gereken vergi söz konusu mal ve hizmetlerden sağlanan faydaya göre değil, sahip olunan ödeme gücü ile orantılı bir şekilde olmalıdır. Ödeme gücü yaklaşımının iki boyutu bulunmaktadır: Yatay ve dikey adalet. Yatay adalette eşitler, dikey adalette ise eşit olmayanlar arasındaki adalet ortaya konulmaktadır.

III. Vergi Yükü-Toplumsal Yapı İlişkisi

Beşeri sosyal gelişme ve sosyal organizasyonların dönüşümünü inceleyen sosyologlar, toplumların evrimsel bir gelişme çizgisi üzerinde ilerlediğini ve belirli aşamalardan geçmek zorunda olduklarını ileri sürmektedir. Arap-İslam düşünürü İbn-i Haldun insanın iktisadi uğraşlardan ve iktisadi ilişkilerden oluşan bir çerçevede ele alınması gerektiğini ileri sürerek insan ve iktisadi çevresinin karşılıklı etkileşim içinde olduğunu belirtmiştir. Bu durum dahi insanın bir cemiyet hayatı içerisinde yaşamasını ve bir araya gelerek yeryüzünü imar etmesini sağlaması içindir. İbn-i Haldun iktisadi faaliyetler içerisinde öncelikli olarak tarımı koyarak geçimlik ekonomiden sonra emeğin pazarlandığı, ticaretin ön plana çıktığı bir yaşam biçimine doğru toplumların evrileceğini belirtmiştir.

Makro açıdan ele alındığında işbölümü ve üretim teknolojisinin yalnızca geçimlik üretime izin verdiği dönem ve toplumlar "rızk" aşaması ve toplumları, kentleşme ve diğer nedenlerle artan işbölümünün beraberinde getirdiği yeni üretim teknolojilerini, dolayısıyla sermaye birikimine imkân verecek üretimin gerçekleştirildiği dönem ve toplumları ise "kazanç"

toplumları olarak nitelemek doğru olacaktır. İbn-i Haldun'a göre rızık aşamasından kazanç aşamasına geçiş insanlığın ilerlemesinin, medeniyetin başlangıcıdır. (Utkuseven ve Candan, 2012:230)

18. yüzyılın ortalarında İngiltere'de başlayan sanayi devrimiyle tarımsal yapılara dayalı sanayi-öncesi toplumun gerilediği, sanayi toplumunun oluştuğu ifade edilmektedir. 1950'li yıllardan itibaren gelişmiş kapitalist toplumların ekonomik ve sosyal yapılarında meydana gelen üretim eksenli değişim ve dönüşümü inceleyen ve sanayi toplumlarının geleceğine yönelik araştırmalar yapan pek çok araştırmacı "sanayi-ötesi toplum" olarak tanımladıkları toplumsal örgütlenmenin yeni bir aşamasından söz etmektedirler. Toplumsal tabakalaşma biçiminin en önemli belirleyicisi din eksenli toplumsal değerlerdir. Osmanlı toplumu ile Cumhuriyet döneminin toplumsal tabakalaşmasında görülen farklılık toplumsal değerler ve devlet yapısı olmasıyla birlikte, özellikle Meşrutiyet sonrası görülen batı tipi toplum yaratma çabaları neticesinde şekillenmiştir.

Dinamik bir özellik gösteren toplumun mali yapısı da zamanla bu değişimden etkilenmektedir. Mali olaylar aynı zamanda toplum yapısının şekillenmesinde önemli bir faktördür. Örneğin vergiler sadece kamu hizmetlerinin finansmanı için kullanılmamakta maliye politikaları vasıtasıyla toplumdaki sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak Keynezyen politikaların günümüz ekonomik konjonktüründe yetersiz kalışı ve küreselleşme ile birlikte sosyal refah devletinden kopuş, uygulanan vergi reform ve politikalarının mobil üretim faktörleri lehine olması toplumsal tabakalaşmada önemli bir etken olmuştur.

A. Gelir Dağılımı ve Toplumsal Tabakalaşmaya Kısa Bir Bakış

Gelir ifadesi ile ilgili literatürde bir takım tanımlamalar söz konusudur. Servet ve yaşam boyu gelir tanımları ile gelir tanımı birbirlerinden farklılaşan kavramlardır. Servet kişinin kaynaklar üzerinde sahip olduğu hâlihazırdaki hâkimiyetini göstermektedir. Gelir ile servet arasındaki en önemli fark; gelirin bir akım, servetin ise bir stok kavramı olmasıdır. Servet, kişi veya hane halklarının sahip oldukları kişisel mal stoğudur. Bu finansal varlıkları (parasal tasarruflar, pay senetleri ve devlet bonoları) ve fiziksel varlıkları (emlak ve dayanıklı tüketim mallarını) içerir. Yaşam boyu gelir olarak tanımlanan ifade, yaşam standardını gösteren bir indeks olarak kişinin sahip olduğu ekonomik fırsatların kapsamlı bir kümesini içermektedir. Kişisel yetenekler, eğitim ve tecrübe nedeniyle kişinin servetine yaptığı katkıların toplamı, yaşam boyu gelirini oluşturur. Gelir ise kişinin belli bir zaman diliminde kaynaklar üzerinde tasarruf etmesiyle ortaya çıkan kazanç olarak tanımlandığında, gelirin servet ve yaşam boyu gelire göre kapsamını daha daraltılmış olduğu görülebilir.(Selim, Günçavdı ve Bayar:2014, 27)

Gelir dağılımı eşitsizlikleri toplumsal birçok soruna kaynaklık etmektedir. Toplumsal yapıdaki gelir eşitsizlikleri belli bir iktisadi yapı ve ilişkilerin sonucunda ortaya çıkarlar. Toplumsal düzeyde birçok sosyal ve ekonomik maliyete sebep olan bu eşitsizliklerin giderilmesi iktisadi yapıların değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki gelir oluşturma süreçlerinin kurumsal olmayan yapıları bu ülkelerdeki gelir eşitsizliklerine kaynaklık eden önemli faktörlerden biridir. İktisadi gelişme, bir bakıma bu yapıların daha kurumsal yapılar haline dönüştürülmesi ve iktisadi ilişkilerin de bu yapılarda üstlenilen rollere bağlı olarak daha formel bir niteliğe bürünmesi olarak görülebilir. Bu nedenle, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kurumlar gelişmekte olan ülkelerdeki iktisadi yapıların daha kurumsal, iktisadi ilişkilerin ise daha formel hale gelebilmesi için bu ülkelere yapısal reform yapmaları konusunda baskı yapmaktadır. Bu reformların amacı, ekonomide formel gelir yaratma süreçleri oluşturmak, var olanların etkinliğini arttırmak ve

tüm bunları yaparken bu süreçler vasıtasıyla yaratılan gelirlerin eşit bir şekilde dağıtımını temin etmektir. Gelişmekte olan ülkelerdeki gibi yapısal sorunlardan bağımsız olarak, değişen dünya konjonktürü ve toplumsal ihtiyaçlar da, zamanla ülkelerdeki üretim yapılarını ve iktisadi ilişkilerde değişim ihtiyacını beraberinde getirebilir. Bu ve benzeri iktisadi yapı üzerine etki edecek olan yapısal değişimler, gelir yaratma süreçleri üzerindeki etkilerine bağlı olarak gelir dağılımında da farklılıklara neden olabilirler.

Ekonomik gelişmişlik düzeyine bağlı olmayan, siyasi yönetim tercihi farklı olabilen ülkelerde dahi görülebilen toplumsal tabakalaşma ise sosyal bir olgudur. Sosyolojik anlamda tabakalaşma daha çok toplumdaki hiyerarşik yapılar arasındaki eşitsizliği çağrıştırmaktadır. Sosyoloji; toplumsal tabakalaşmayı bir piramide benzeterek piramidin tepesinde yer alan üst sınıf toplumsal ve ekonomik güce sahip olan daha az sayıdaki grubu oluşturmaktadır. Üst tabakanın elindeki bu gücün bir kısmına sahip olan grup ise orta tabakayı oluşturmaktadır. Piramidin tabanında ise alt tabaka yer almaktadır.

Tabakalaşma kavramları ile sınıf kavramı bir takım sosyologlar tarafından farklı anlamlarda kullanılabilmektedir. Kimi sosyologlar tabaka ve sınıf kavramını eş anlamlı kelimeler kabul ederken; kimileri ise sınıfı toplumsal tabakayı da kapsayan daha geniş bir anlamda kullanmaktadırlar. Çoğunluğu oluşturan sosyologlara göre “sınıf sistemi” her topluma ait olmayan, sanayileşmiş Avrupa’nın sosyal bir gerçeğidir.

Tarihi süreç incelendiğinde toplumsal tabakalaşmanın dört farklı çeşidinden bahsedilebilir. Bunlar: Kölelik Sistemi, Kast Sistemi, Mevkie Bağlı Sistem ve Sosyal Sınıflar. (Miynat ve Kahrıman:2012:100) Çalışmamızda, 19. yüzyılda sanayileşmesini tamamlamış Avrupa ile birlikte bir anlamda vergi devletine geçiş sağlamış ülkelerde oluşan toplumsal sınıflar ve yapılara değinilecektir.

B. Türkiye’de Vergi Yükünün Toplumsal Yapı Üzerindeki Etkisi

Klasik devlet anlayışından müdahaleci devlet anlayışına geçişle birlikte ekonomik, sosyal ve siyasi birçok alanda yaşanan bu değişim, vergicilik anlayışını da etkilemiştir. Bilindiği gibi, klasik anlayışa göre vergilerin en önemli ve tek fonksiyonu geleneksel mali fonksiyonudur. Keynezyen devrimle birlikte vergilerin mali olmayan fonksiyonları da ortaya çıkmıştır. Vergi yoluyla ekonomiye müdahale etmenin çok çeşitli yolları vardır: (Ay, 2008:100)

- 1-Vergi artışları veya indirimleri yoluyla ekonomiye müdahalede bulunmak
- 2-Ayırma yoluyla ekonomiye müdahalede bulunmak
- 3-Budama yoluyla ekonomiye müdahalede bulunmak
- 4-Yeniden dağıtım yoluyla ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunmak

Sosyo-ekonomik yaklaşıma göre sınıflar ve çıkar gruplarının oluşumu devletlerin siyasi yapılarına bağlıdır. Baskı grubu siyasetinin oluşmasında en önemli aktör devletlerin sahip olduğu norm ve yapılanmalardır. Türkiye’deki devlet-çıkarcı grupları ilişkisinin mantığını anlamak için Türkiye tarihinin geçmişi ve devlet olma halinin analiz edilmesi gerekmektedir. Türkiye’de Batı Avrupa’dakilerden daha güçlü ve kendine özgü bir devlet vardır. (Heper, 1991:8) Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de çıkar grubu siyaseti “yukarıdan aşağıya” düzenlemelerle belirlenmiştir. Cumhuriyet döneminde ise çıkar gruplarının örgütlenmelerine izin verilmesinin arkasındaki asıl amaç; çıkar gruplarının kendi menfaatlerini korumaları değil çıkar gruplarının siyaseten kontrol edilebilmesi olmuştur. Böylece devlet iş dünyasını kolaylıkla kontrol edip yönlendirebilmiştir. (Yılmaz, 2005:116)

Vergi yükünün dağılımı konusunda ise çıkar gruplarının veya özellikle sermaye kesiminin büyük etkisi bulunmaktadır. Bilinçli, kurumsallaşmış çıkar grupları, politikacı ve bürokratlara yakın olmak suretiyle çıkarlarını maksimize etme çabasıdadırlar. Cumhuriyet dönemi hükümetleri genel olarak analiz edilirse vergi yükü konusunda şu hususlar ön plana çıkmaktadır:(Kumrulu, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/302/2839.pdf>)

i) Genel vergi politikasının düzenlenmesi, kamu gelirlerinin artırılması çerçevesinde hükümetler âdil vergi motifini ele alıyor.

ii) Liberal denebilecek hükümetler vergi düzenlemeleri ve teşvik uygulamaları çerçevesinde özel sermaye birikimini zedelememenin belirtilmesine özen gösteriyor.

iii) Bazı programlarda somut şikâyetlere karşı spesifik önlemlere yer veriliyor.

iv) Normal demokratik dönemler dışında kurulan hükümetlerin programlarında baskı grupları etkisinin hiç yer almadığı oluyor, buna rağmen âdil vergi yüküne değiniliyor.

v) İki hükümet programında baskı gruplarına açıkça, 'ters' düşebilecek ifadeler yer alıyor. Bu hükümetlerden biri normal demokratik süreç içinde kuruluyor (3. İnönü hükümeti); diğeri ise olağan dışı dönem hükümeti (Erim hükümeti).

vi) Asgari ücretin vergi dışı bırakılması gibi motifler sosyal demokrat hükümetler programlarında olduğu gibi liberal hükümetler programlarında da yer alabiliyor.

Sıralanan bu özellikler göz önünde bulundurularak bir genelleme yapmak gerekirse, hükümet programlarının baskı gruplarının vergi konusundaki çıkarlarını bir ölçüde dikkate aldığı söylenebilir. Baskı gruplarına karşı çıkma istisnaîdir. Hükümet programlarından "liberal" hükümete ait olanlar iş çevrelerine daha fazla dikkat ediyor. Buna karşılık âdil vergi yükü gibi kavramlar, tüm programlarda yer alıyor. "Sosyal demokrat" hükümetlerin yanı sıra "liberal" hükümetler de geniş oy tabanına yönelik bazı somut tedbirlere programlarında yer verebiliyorlar. (Kumrulu, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/302/2839.pdf>)

Cumhuriyet döneminde hükümetler güçlerini mutlak olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Mutlak gücü kendinde gören hükümetlerin keyfi uygulamaları, ekonomi politikalarının belirlenme sürecinde belirsizliğe yol açıyor bu durum da rant kollayıcı bir işadami profilinin ortaya çıkmasına sebep oluyordu. (Buğra, 1994:222-224) Temel amacı sermayenin kârlılık koşullarını onarmak olan neo-liberal politikalar bir yandan devletin küçülmesi, özelleştirme, vergi oranlarının azaltılması gibi politikalarla sermaye üzerindeki kamusal yükleri azaltmaya çalışırken diğeri yandan da daha önce devletin sağladığı sosyal hizmet alanlarının daraltılması, özelleştirme politikaları ile devletin belirli sektörlerdeki tekeli veya oligopolistik gücünün özel sermayeye devri ve sermayenin pazar imkânlarının genişlemesi hedefleniyordu. (Yılmaz, 2005:124)

Siyaset-ticaret-bürokrasi birlikteliği ve bu birliktelik aracılığıyla toplumsal ve ekonomik dönüşümü gerçekleştirme politikaları her zaman devam etmiştir. Gelişmeye başlamış Türk burjuvazisinin "öncü kolu olarak adlandırılan ittihatçılar Müslüman kesimin oluşum halindeki iş hayatında en ön safta yer almışlardır. Fakat bu alanda oynadıkları rol, ulusal sanayi ve ticareti teşvik eden devlet yetkililerinden çok öte olmuştur.

Türkiye'de baskı gruplarının etkilerine hemen hemen tüm hükümet programlarında rastlamak mümkündür. İster sosyal demokrat, isterse liberal bir siyasi parti tarafından kurulmuş bir hükümet olsun, baskı gruplarının lehine olan kararlara programlarda yer verilmiştir.1954 Menderes Hükümeti Programında, gelir mevzuatının iş hayatını tazyik etmemesi ve sermaye birikimini zedelememesi amacına yönelik önlemlere yer verilmesi,

küçük esnafın vergi dışı bırakılması, hayvanlar vergisinin ve imalat muamele vergisinin kaldırılması; İnönü Hükümeti Programında, ziraat arazi vergisinin kaldırılması; 1962 İnönü Hükümeti Programında, 1961-62 yıllarında alınan ve iş hayatına olumsuz tesir ettiği ileri sürülen servet beyanlarının iade edilmesi; 1975 Demirel Hükümeti Programında, tarım kazançlarının vergilendirilmesinde istisna ve muafiyetlerin genişletilmesi; 1977 Ecevit Hükümeti Programında dar ve orta gelirli ve ücretliler lehine vergi önlemlerine yer verilmesi ve asgari ücretin vergi dışı bırakılması ve Özal Hükümeti Programında, vergi iadesi uygulamasına yer verilmesi, çiftçilerin vergilerinin basitleştirilmesi ve vergi oranlarının daha adil bir hale getirilmesi gibi konuların yer alması baskı gruplarının etkilerini yansıtan örnekler olarak belirtilebilir. (Ay, 2008:214)

1.Osmanlı Devleti Dönemi

Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarından gelişme dönemine kadar kamu gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan Aşar Vergisi, aynı zamanda toprağa dayalı hiyerarşik yapının sınıfsal temellerini de oluşturmaktaydı. İlk yıllarda vergide adalet ilkesini yaşatan aşar vergisi, devletin genişleme döneminden sonra ortaya çıkan isyanlarda da önemli bir faktör olmuştur. Önemli bir faktördür çünkü verginin aynı olarak tahsilinde sorunlar yaşanması verginin toplanmasında yeni ortaya çıkan ve mültezim adı verilen sınıfın ağır baskıları adalet ilkesinden sapmalara ve vergi isyanlarına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda tarımda yeni teknolojilerin kullanılmasını engellemiştir. Mali alanda yaşanan bu sıkıntı, aynı zamanda bir asker devleti olan Osmanlı Devletinin askeri alanda da sorunlar yaşamasını beraberinde getirmiştir. En yaygın tabakalaşma şeması şu kategorilerden oluşur: (Boratav, 1980:58)

- Büyük toprak sahipleri
- Zengin köylü
- Orta köylü
- Yoksul köylü
- Tarım işçisi

Buradan hareketle şayet Avrupa'daki toplumsal yapı ile Osmanlı Devletinin toplumsal yapısı karşılaştırılacak olursa; Avrupa'daki gibi toplumsal tabakalar gelişmiş olmayıp, halkını daha çok din ve mezhep boyutunda teşkilatlandırarak yöneten Osmanlı Devleti sınıfsal yapı idari/hukuksal anlamda egemen ve bağlı kişilerden oluşan ikili bir yapı sergilemekteydi.

Savaşların finansmanının önemli bir kısmını karşılayan aşar vergisinin sipahiler yerine mültezimlere devredilmesi toplumsal yapıdaki tabakalaşmayı da bozmuş, yeni bir sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Her ne kadar tarımda durağan bir yapı sergileyen Osmanlı tımar sistemi, mültezimlerle birlikte vergi yükünün katlanarak artması ve keyfi toplanması, tarımsal alanda özgür olan köylü sınıfın köleleşmesine ve topraklarını terk etmesine neden olmuştur. Celali isyanları gibi isyanlar köylünün toprağından kopmasına neden olmuştur. (Gökbunar ve Bursalıoğlu: 2012: 65)

2.Kuruluş Yılları ve Aşar Vergisi

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte kalkınmayı sağlayacak burjuvazinin yaratılması birincil amaç olmuştur. 1923-1950 döneminde yerli sanayi burjuvazisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Cumhuriyeti kuran kesimin kalkınma stratejisinin temelinde, ülkenin sanayileştirilmesi için devletin ve yabancı sermaye çevrelerinin yardımı ile gerçekleştirilebilecek işadamları sınıfının ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Ülkeyi

yönetenler, tüccar kesimin, büyük arazi sahiplerinin zamanla iktisadi gelişmede dinamik bir rol oynayabilecek milli burjuvazi oluşturma potansiyelini taşımışlardır. 1970’lerde faal olan büyük işadamlarının iş hayatına başlangıç tarihleriyle birlikte eski çalıştıkları yerlere bakıldığında, çoğunun eski mesleklerinin devlet memurluğu olduğu görülmektedir. (Miynat ve Kahrıman, 2012:118)

I. İzmir İktisat Kongresi’nde ekonomik ve mali yapıyı temelden değiştirecek kararlar alınmıştır. Liberal iktisat politikalarının benimsenerek, bu politikaların benimsenmesinde devletin öncü rol oynayacağına ilişkin kararlar birlikte milli tüccar ve sanayicilerle ülkenin kalkınması hedeflenmiştir. Bu çerçevede öncelikli olarak iltizam usulü ve aşar vergisinin kaldırılması, Sanayi ve Maadin Bankasının kurulması, yeni Teşvik-i Sanayi Kanununun çıkarılması kararlaştırılmıştır. Kongrede ticaret kesimini, sanayicileri, işçi ve çiftçileri temsil eden delegeler tarafından belirlenen ilkeler doğrultusunda serbest girişimin egemen olduğu bir ekonomik düzenin kurulması amaçlanmıştır.

Türkiye’de küçük toprak mülkiyet biçimi yaygın olduğundan tarımsal üretimin sermayenin kaynağı olması durumu söz konusu olmamıştır. Bu nedenle kalkınmada ve serbest girişimci sınıfın oluşturulmasında sanayici ve tüccar kesim daima ön planda tutulmuştur.

Aşar vergisinin 1925 yılında kaldırılmasıyla bütçenin dörtte biri tutarında gelirden vazgeçilmiş olup, büyük toprak sahipleri ve köylüler ağır bir vergi yükünden kurtarılmıştır. Aynı zamanda mültezim müessesesinin kaldırılması da köylü üzerindeki iktisadi ve sosyal baskıların hafiflemesine neden olmuştur. Aşarın İzmir İktisat Kongresinde büyük çiftçilerin istekleri doğrultusunda kaldırılması ekonomik, siyasi, teknik yönleriyle çok radikal bir karardır. Böyle verimli bir vergi çiftçilerin istekleri doğrultusunda kaldırılmış olsa da bu durumu Türkiye’nin batılılaşma düşüncesinden kaynaklandığını söylemek doğru olacaktır. Ancak aşarın kaldırılması rasyonel bir karar olmaktan uzaktır. Çünkü o dönemde halkın %80’i kırsal kesimde yaşayan ve tarıma dayalı bir ekonomik yapısı olan ülkede Aşar Vergisinin kaldırılmasından ziyade yeniden düzenlenmesi çok daha rasyonel bir karar olacaktır.

Aşar vergisinin kaldırılması toplumsal tabakalaşma ve sermaye birikiminin değişmesinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Halkın büyük bir kısmı tarım sektöründe çalışmakta ve yaşam standartları çok düşük düzeyde olan ülkede aşarın kaldırılmasıyla tarım sektöründen alınan vergilerin azaltılması sosyal ve siyasal bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. (Türk, 1981:339)

Ancak tarıma dayalı bir yapılanması olan genç cumhuriyetin batılı anlamda bir sınıf yapısı hiçbir zaman olmamıştır. Toplumsal tabakalaşmada da batıda olandan farklı bir yapının oluştuğu görülmektedir.

3. Devletçilik Politikaları Dönemi

Devlet merkezli geleneğin temel referanslarını ortaya koyan Weber’e göre devlet; belirli bir toprak parçası üzerinde meşru erk ve baskı tekeline sahip bir örgütlenme biçimidir. (Keyman, 2000:86) Weber’e göre devlet organizasyonunun biçimleri sınıfların faaliyetlerinin doğrudan ürünü değildir. Nihai olarak Weber’in perspektifine göre, modern devlet kapitalist gelişmenin bir ürünü olarak görülemez. Bunun yerine devlet kapitalist gelişmenin sağlamasına katkıda bulunan bir kurumdur. (Yılmaz, 2005:112) ,

Güçlü devlet geleneği içerisinde değerlendirebileceğimiz Weber’in yaklaşımı çerçevesinde, Türkiye’de devlet; sivil toplumun üzerinde ve sivil toplumdan ayrı olarak, sivil toplum güçleri ile çıkar gruplarının yeterince kurumsallaşmamış olması ve sivil toplum güçleri ve çıkar gruplarının siyaseti ve devleti belirlemekteki güçsüzlüğü nedeniyle belirleyici bir role

sahiptir. Sosyo-ekonomik bir olgu olarak sınıflar ve çıkar gruplarının oluşumu devletlerin faaliyetleri ve yapılarına bağlıdır. Devletlerin yapısı ve normları toplumun ve sonuç olarak da çıkar grubu siyasetinin yapılaşmasında etkili olmuştur.

1929 büyük dünya bunalımıyla birlikte devletçi politikalar önemli bir işlev görmüştür. Türk devletçiliği de elindeki siyasal iktidarı özel bir sermayedar gibi sermaye biriktirmek için kullanması devlet kapitalizmi nedeniyledir. İktisadi kalkınma bir devlet normu olarak kabul görmüş, kalkınmanın “idari merkezileşme” yoluyla sağlanabileceği görüşü ağır basmıştır. Sermaye kesimi de seçimini devlet müdahalesinden yana yapmıştır.

1930’lar vergi politikalarında belirsizliğinin yoğun olarak yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde mali bakımdan devlet bütçesi hem aşar vergisinin kaldırılması hem de 1929 krizinin etkisiyle önemli sorunlar yaşamıştır. Bütçe açık verdikçe yeni vergiler salınmıştır. Daha çok dolaylı vergilerin ön plana çıktığı bir dönem olmuştur. Gelirden alınan vergiler içinde de daha çok işçi ve memur kesiminin vergi yükü artış göstermiştir. (Mutlu, 2009:83)

1942 yılında yürürlüğe konan varlık vergisi ise; vergi yükümlülerinin saptanmasında keyfi ve ayrımcı bir düzenleme getirmiş ve mükelleflerin mahkemeye başvurması dahi engellenmiştir. İş adamlarından sanayicilere varıncaya kadar tüm azınlıkların ekonomik konumlarında ciddi sarsıntıya ve ayrımcılığa yol açmıştır. Varlık vergisinin uygulandığı dönemde, tarım dışı kesimlerde yaratılan toplam hasılanın %8’inin, tümüyle orta ve büyük kent büyük şehir burjuvazisinden oluşan 100.000 civarında mükellef tarafından ödenmesi, gelir ve servet dağılımı açısından taraflı bir durum yaratmıştır. Belirli bir kesim mülkünü, servetini kaybederken diğer bir kesim bunların sahibi olmuşlardır. Bu diğer kesim Anadolu kökenli yeni zenginlerdir. (Mutlu, 2009:85) 1950 öncesi toplumsal tabakalaşmaya etkisi bakımından en önemli mali-iktisadi olay Varlık Vergisi uygulamasıdır. Uygulama ile Cumhuriyet tarihi boyunca en büyük varlık transferi ve sermayede millileştirme hareketi gerçekleştirilmiştir. (Miynat ve Kahrıman, 2012:130)

Varlık vergisinin asıl amacı, ülke çıkarlarına hareket etmeyecek, daha doğrusu etmesine fırsat verilmeyecek, batılı devletlerin destek ve himayelerinden yararlanması da mümkün olmayacak bir sınıfın yaratılmasıdır. (Kovancılar ve Kayalidere, 2012:153) Bu anlamıyla varlık vergisi salt ekonomik ve mali amaçlarla çıkarılmamış, siyasal ve toplumsal boyutları da olmuştur.

IV-Vergi Yükünün Yoksulluk ve Gelir Dağılımı İle İlişkisi

Üzerinde görüş birliğine varılmış bir yoksulluk tanımı olduğu söylenemez. (Şenses, 2001) Yoksulluğun göstergesi olarak yakın geçmişe kadar yapılan çalışmalarda genellikle ekonomik kriterler kullanılmış, sosyal, kültürel ve siyasal göstergeler değerlendirmeye alınmamıştır. Aslında yoksulluk sorununun en önemli göstergesi iş olanaklarından yoksunluk ve çalışmamadır. Bu durum da doğrudan ülkelerin ekonomik durumlarıyla yakından ilişkilidir. Bundan dolayı yoksulluğun en büyük maliyeti işsizlere yüklenmektedir.

Yapılan refah göstergeleri çalışmalarında sıklıkla iki önemli veri göz önüne alınmıştır: Gelir ve tüketim. Ancak göz ardı edilmemesi gereken bir diğer husus da, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutları ve geçimlik düzeyde yapılan çiftçilik gibi etmenlerdir.

Yoksullukla mücadele ve gelir dağılımı eşitsizliğinin giderilmesinde maliye politikaları önemli bir yere sahiptir. Bu maliye politikaları da vergi politikaları ve kamu harcama politikalarıdır. Farklı gelire sahip bireylere farklı vergi ve vergi oranlarının uygulanması, kamu harcamalarından faydalanma konusunda farklı gelir gruplarına öncelik verilmesi gibi uygulamalarla eşitsizlikler giderilmeye çalışılmaktadır.

A. Üretim-Birikim-Bölüşüm İlişkileri ve Vergi Yapısı

Vergi sisteminin ekonomik analizi literatürde yararlanma ilkesi ve ödeme gücü ilkesi çerçevesinde tartışılmaktadır. Modern vergi sistemi olarak adlandırılan bu yapı önemli ölçüde 1930-1960 Aralığında uygulamaya konulmuştur. ABD kaynaklı üniter ve artan oranlı gelir vergisi ile Fransa kaynaklı KDV iki önemli teknik yenilik olarak vergi sistemine 1930-1960 Aralığında girmiştir. (Önal ve Temelli, 2011:61-62) Geçmişteki örneklerinden köklü bir kopuşu temsil eden üniter ve artan oranlı gelir vergisinin, gelir yaratma ve adalet amacına ulaşmada daha etkili olacağı yaklaşımının kabul görmesi II. Dünya Savaşı öncesi ABD’de verginin popülerleşmesini sağlamış ve savaşın da finansmanında yararlanılmıştır. Gerek artan oranlı ve üniter gelir vergisinin ABD öncülüğünde bütün dünyaya yayılması ve gerekse de KDV’nin AB vasıtasıyla yaygınlık kazanması refah devletinin finansmanının oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Önemli bir gelir kaynağı olan artan oranlı vergilerin, gerek anayasal kurallarda gerekse kanunlarda adalet, genellik, eşitlik ve ödeme gücü gibi ilkelere dayandırılmaya çalışılması, devletin aynı zamanda meşruiyet arayışlarını da yansıtmaktadır. (Karabacak, 2006:43) Ancak Tanzi, en adil vergi olarak kabul edilen ve refah devletinin meşruiyetine katkı sağlamada önemli bir rol üstlenen artan oranlı vergi sistemi 1970’li yıllara kadar popüleritesini sürdürebilmiştir.

1945-1975 Aralığında hâkim fordist üretim ve birikim sürecinin 1970’lerin ortalarından itibaren girdiği krizin derinleşmesi üretim sürecinde değişim ve ardından devletin ekonomi anlayışındaki değişimle birlikte vergi ve harcama yapısında da değişimi ortaya çıkarmıştır. Dışa açık ekonomiler, dış ticaret hacmindeki hızlı artışlar, sermayenin mobilitesinin artması, uluslararası işgücü hareketliliği küreselleşme rüzgârı ile birlikte vergi rekabetini de artırmış, vergi sisteminin ekonomik analizinde ön planda olan adalet ilkesinden etkinlik ilkesine kaymasına neden olmuştur. Bu durum vergi oranlarının önemli bir etken olmasına neden olmuştur. Çünkü her ekonomik faaliyette vergi bir yükür.

Mobilitesi yüksek üretim faktörleri üzerindeki vergi yükü oranlarını düşürerek vergi rekabeti sağlayan ülkelerin vergi tabanı genişlerken, diğer ülkelerin vergi tabanı daralmaktadır. Bu durum vergi hasılatının azalmasına, kamu mal ve hizmetlerinin yetersiz sunumuna ve vergi yükünün dolaysız vergilerden dolayı vergiler üzerine kaymasına neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle vergi rekabeti ülkelerin vergi yüklerinin gelirden tüketime, sermayeden ücret gelirlerine kaymasına neden olur. Diğer bir deyişle, devletin yeniden bölüşüm kapasitesi ile küreselleşme arasında ters yönlü bir ilişki vardır. (Önal ve Temelli, 2011:65)

İkincil dağılım devletin piyasa mekanizmasının işleyişine yaptığı müdahaleler sonucunda oluşan gelir bölüşümünü ifade etmektedir. Bu tanım birincil dağılımın devlet müdahalesine ihtiyaç duyduğunu kabul etmektedir. Birincil dağılıma devlet müdahalesinin gerekçesi ise adil bir gelir bölüşümü tesis etmektir.

Türkiye’de 1980’li yıllarla birlikte kendisini gösteren değişim sosyal devlet unsurlarının sistemin dışına taşırken, vergilerdeki artışın yeterli düzeyde olmaması iç borçlanmanın yolunu açmıştır. Bu durum beraberinde yüksek reel faizleri ve beraberinde mali kriz yoksullaşmayı getirmiştir. Devletin, piyasada oluşmuş gelir bölüşümüne en önemli müdahale araçları sosyal nitelikteki harcamalar ile vergi politikalarıdır. Vergi yükünün dolaylı/dolaysız dağılımı ile toplanan vergi gelirlerinin kamu harcaması biçimindeki dağılımı yoluyla gelir yeniden bölüşürülmektedir. Dolayısıyla, gelirin yeniden bölüşümünde ve kullanılabilir gelirin belirlenmesinde önemli bir yere sahip olan vergi yapısının, sermaye birikim rejimiyle olan bağı kadar, bölüşüm açısından da oynadığı rolün incelenmesi, toplum-devlet-sermaye

ilişkinin belirginleşmesi bakımından bir gereklilik olarak görünmektedir. (Önal ve Temelli, 2011:66)

1960'lı yıllardan 1980'lerin ortalarına kadar hâkim olan fordist birikim rejiminde bütçeler vergiyle ve ağırlıklı olarak da dolaysız vergilerle finanse edilirken, 1980 sonrasında post-fordist birikim rejiminde bütçelerin finansman yapısında dolaylı vergiler ve borçlanma ön plana çıkmıştır. (Önal ve Temelli: 2011:67) Fordist dönemin bütçeleri genel olarak dolaysız vergilere dayanan vergi sistemiyle finanse edilirken, post-fordist dönemin bütçeleri dolaylı vergilere dayalı görünümündedir. Buradan, artan oranlı vergi sisteminin uzunca bir dönem ekonomi politikalarının etkin bir aracı olduğu sonucuna varılabilir. Şahsi gelir vergisi refah devletinin önemli bir gelir kaynağı iken, bu durum kurumlar vergisi için söz konusu olmamıştır.

Gelir dağılımı eşitsizliklerinin önemli bir sorun olduğu ülkelerde ekonomik büyüme herkes için refah artışı anlamına gelmemektedir. Tüketimin, tercihlerin hangi toplumsal gruplar lehine değiştiği önem taşımaktadır. Vergilerin gelir dağılımını iyileştirici ve yoksulluğu önleyici bir araç olarak kullanılması vergilerin türü ve özelliklerine göre değişmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde doğrudan vergiler yerine dolaylı vergilerin tercih edilmesi yoksulluk karşıtı vergi politikalarının etkilerini zayıflatmaktadır.

B. Vergi Yapısı ve Yoksulluk

Artan kamu harcamalarının finansmanı için kamu gelirlerini artırmak, konjoktüre göre belirli ekonomik faaliyetleri teşvik etmek, piyasa başarısızlıklarını gidermek, gelir dağılımını düzeltmek için kullanılan vergilerin son yıllarda yoksulluk yönünden etkileri çok dikkate alınmamaktadır. Ayrıca yoksulluğun vergilerle olan etkileşimi ise dolaylı ve dolaysız vergiler bağlamında tartışılmaktadır. Yoksulluk; artık basit bir kalori hesabından çok fazla anlamı olan bir olgu haline gelmiştir. Sadece gelişmekte olan ülkeleri ilgilendirmeyen yoksulluk, günümüzde gelişmiş ülkelerin de yaşadığı bir sosyal çıkmaz haline gelmiştir. Yoksulluğun nedenlerini ana başlıklar altında vermek gerekirse şöyledir; (Aydın ve Türgay, 2011:1)

- Üretimin yetersizliği,
- Doğal koşullardaki olumsuzluklar,
- Nüfus artış hızı,
- Siyasi istikrarsızlıklar,
- Yanlış vergi politikaları,
- Yanlış borçlanma politikaları,
- Borçlanma sonucunda ortaya çıkan yüksek faiz oranları,
- Kamu harcama politikalarındaki hatalar ve eksiklikler
- Piyasada tekelleşmelerin olması,
- Enflasyon,
- İşsizlik,
- Eğitim politikalarının yetersizliği,

Ülkeler politik ve ideolojik etkiler nedeniyle ve 1980'lerden sonra sosyal devlet anlayışının terk edilmesiyle sermaye üzerindeki vergi yükünü hafifletmek için özellikle dolaylı vergilere

yönelmektedirler. Bunun nedeni yüksek vergi yüklerinin yatırımları baskılamasıdır. Ancak dolaylı vergilerdeki artış, enflasyon, reel gelir azalışı, talep daralması ve düşük büyüme hızı olarak da kabul görmektedir.

Vergi yükü ile yoksulluk arasındaki ilişki, artan kamu harcamalarının finansmanı üzerinden açıklanabilir. Vergilerin bir yük olarak açıklanması vergi ödeyenlerin gelirlerindeki azalışla ilgili olup, bireylerin satın alma güçlerini, tüketim harcamalarını ve refah düzeylerini olumsuz olarak etkilemesiyle açıklanabilir. Buradan vergi yükünü hangi toplum kesimleri üzerinde kalacağı doğrudan maliye politikalarını ve hükümetlerin siyasi tercihlerinin bir sonucudur. En az geçim indirimi, artan oranlı tarifeler, indirim, istisna ve muafiyetler gibi unsurların dolaysız vergi uygulamalarında yer alması, ödeme gücü arasında ilişki kurulabilmesini ve vergi adaleti bakımından daha etkin sonuçlar oluşmasını sağlamaktadır. Dolaylı vergilerde ise, vergi uygulanan mal ve hizmetlerin tüketici bütçesi içindeki payı, yüksek gelirlilere göre, düşük gelirlilerden daha fazla olmakta, gerçek vergi yüküne ise düşük ve sabit gelirliler katlanmaktadır. (Armağan, 2007:239) Düşük gelirli grupların tüketim eğiliminin yüksek olması sebebiyle dolaylı vergilerin hâkim olduğu vergi yapısı bu kesimleri daha yoksul duruma getirmektedir.

Bununla birlikte işgücü üzerindeki vergiler özellikle maliyetleri artırıcı niteliktedir. Emek arzı üzerindeki ağır vergiler, istihdam edilenlerin çalışma arzularını kırarak beşeri sermayenin etkin kullanımını bozucu sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Yüksek beşeri sermaye sahip işgücünün daha fazla pazarlık gücü bulunurken, niteliksiz işgücü ise daha düşük ücretlerden çalışmaya razı olmaktadır. Yoksulluk karşıtı vergi politikalarında, özellikle dar ve orta gelirli kesimlerin vergilendirilmesinde emek geliri ve vergi indirimi gibi politikalara ağırlık verilmelidir.

Eğitim düzeyinin artırılması ve nitelikli işgücü yoksulluğu azaltıcı etkiler içermektedir. Yüksek gelir durumuna sahip bireyler eğitim ve sağlık gibi alanlara daha fazla kaynak ayırabilmekte, gelir durumu nispeten daha düşük olanlar ise bu alanlara yetersiz kaynak ayırma zorunluluğundan dolayı ya işsiz, ya da düşük ücretle işgücü piyasasında yer almaktadır. Bu süreçte, işgücünün niteliklerinin artırılmasında eğitim harcamaları ve yatırımları üzerindeki vergi yükünün azaltılması ile yoksulların eğitim finansmanı gibi uygulamalar vergilerden beklenen etkilerdir.

C. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Yoksulluk olgusu günümüzde sadece ekonomik boyutları olan bir kavram olmaktan çıkmıştır. Sosyal, siyasal ve kültürel boyutlarıyla yoksulluk, ekonomik gelişmenin merkezinde yer almaktadır. Ülkelerin farklı ekonomik yapıları, düşük ekonomik büyüme, enflasyon, artan kamu açıkları, tasarruf eksikliği, beşeri sermayenin istenilen düzeyde olmaması gibi nedenler gelişmekte olan ülkelerin birincil derecede çözmesi gereken sorunlar olarak durmaktadır.

Piyasa ekonomisinin yeterli düzeyde sağlayamadığı kaynak dağılımı kamusal malların sunumunu içermektedir. Düşük gelirli kesimlerin kamusal hizmetlerden yararlanması önemli bir göstergedir. Burada yapılması gereken yüksek gelirli gruplardan düşük gelirli kesimlere transferler aracılığıyla gelir aktarımıdır. Düşük gelirli kesimlerin gelirlerinin önemli bir kısmını tüketim harcamaların kullanması eğitim ve sağlık gibi alanlarda ise yetersiz hizmet almalarına neden olmaktadır. Burada ekonomi yönetimlerinden beklenen artan oranlı tarifelerle çok kazandıran çok, az kazandıran az vergi alınması yoluyla bu döngünün kırılmasıdır.

Gelir dağılımını etkileyen en önemli politikalar ikincil gelir dağılımı vasıtasıyla maliye politikalarıdır. İkincil gelir dağılımı; vergiler, sübvansiyonlar ve harcamalar gibi bazı araçlarla değiştirmesi sonucunda oluşmakta ve daha adil dağılım açısından gelirin yeniden dağıtılmasını içermektedir. Devletin ikincil gelir dağılımı uygulamaları ile gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılarak sosyal refahın maksimize edilmesi öncelikli görevleri arasındadır.

Bunun yanı sıra vergilemede ödeme gücü ilkesi, yatay ve dikey eşitlik ilkeleri, sermaye kazançlarının emek gelirlerine göre daha ağır vergilendirilmesi gibi ilkeler maliye politikalarının öncelikleri arasında bulunmalıdır. Gelir dağılımını bozan vergi politikaları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde dolaylı vergilerin ağırlıkta olması, gelir yerine harcamaların vergilendirilmesi, gelir düzeyi farklılıklarının dikkate alınmaması, vergi muafiyet ve istisnaları gibi uygulamalarla yatay ve dikey eşitlikten sapmalar aynı zamanda da yoksullukla mücadelede vergi politikalarının etkinliğini azaltmaktadır.

D. Sosyal Devlet, Sosyal Haklar ve Vergilendirme

Bireyi yaşamın merkezine koyan ve asgari bir geçim seviyesi sağlamayı kendisine amaç edinen sosyal devlet, vergilerin mali amaçlarının dışında sosyal amaçları da bulunmaktadır. İşsizlik, hastalık, sakatlık, yoksulluk, gelir dağılımındaki bozulma gibi birçok neden devletin ekonomik ve sosyal alanlara müdahale ederek sosyal eşitsizliği gidermesini zorunlu kılmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra mali amaçlarının dışında sosyal ve ekonomik amaçlar için de kullanılmaya başlanan vergiler, müdahaleci devlet anlayışının ortaya çıkmasına da vesile olmuştur. Kamunun finansman ihtiyacı sadece sosyal devlet anlayışı için geçerli değildir. Liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat sosyal devlet mimarisinin özellikleri ve vergiye olan gereksinimi aşağıdaki tabloda gibidir.

Tablo.2: Liberal, Muhafazakâr ve Sosyal Demokrat Sosyal Devlet Mimarisinin Özellikleri

Özellikler	Liberal	Muhafazakâr	Sosyal Demokrat
Metasızlaştırma	Az	Orta	Güçlü
Tabakalaşma	Orta	Güçlü	Zayıf
Yoksulluk Oranı	Yüksek	Orta	Düşük
Kadınların Çalışma Oranı	Orta	Az	Yüksek
Kamusal İstihdam	Düşük	Orta	Yüksek
Vergiler	Az	Orta	Yüksek
Primler	Düşük	Yüksek	Düşük

Kaynak: AYDIN, M., TOPKAYA, Ö.(2015), "Türkiye'de Sosyal Devletin Vergileme Alanları", Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal İnsan Hakları Uluslar arası Sempozyumu VII,

Denizli, 10-11 Aralık 2015, ss.297-320

Tablo-2'den de görüleceği üzere liberal devletlerde devletin ekonomiye müdahalesi minimum seviyede olacağı için vergilere olan ihtiyaç ta az olmaktadır. Muhafazakâr devletlerde biraz daha fazla iken, sosyal demokrat nitelikteki ülkelerde sosyal hakların finansmanı için vergilere daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

Sosyal devlet; ekonomik olarak yetersiz olan bireyleri koruma amacıyla geliştirilmiştir. Sosyal devletin temel görevleri sosyal adaletin, sosyal refahın ve sosyal güvenliğin sağlanmasıdır. Bu çerçevede devletin ekonomik ve sosyal yaşama plânlı olarak müdahale etmesi, sosyal adaleti gerçekleştirmek için gelirin ve servetin dağılımını adil bir duruma getirmesi gerekmektedir. Hukuk devleti kavramı vergi adaletinin kanun önünde eşitlik yönü ile ilgilendiği halde sosyal devlet gelir, servet, harcama, aile yükü vb. yönlerden farklı durumlarda olanların ne ölçüde farklı vergilendirilecekleri sorunu ile ilgilidir. Sosyal devlet açısından tek başına yatay adalet yeterli değildir. Dikey adaleti sağlama görevi de sosyal devletin birincil amaçlarından biridir.

Devletin “sosyal” nitelik kazanması ekonomik ve sosyal yaşamı düzenlemeye yönelik vergileri de ön plâna çıkarmıştır. Sosyal devlette bir yandan sosyal adalete ve gelirin ve servetin yeniden dağıtılmasına, öte yandan da plânlı kalkınmaya yönelik vergi tedbirleri önem kazanmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde bu hedefler çoğu kez çelişmektedir. Bu çelişki, sosyal devlet ilkesinin hukukî bakımdan ne ölçüde bağlayıcı olduğu sorunu ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç

Ülkelerin uygulamaya soktukları vergi politikaları ekonominin potansiyelini yeterince kullanmasına imkân sağlamalıdır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde vergi sistemi, ekonomik büyüme, özel sektör çıkarları ve devletin öncelikleri dikkate alınarak uygulamaya konmalıdır. İşletme dostu bir sistemle girişimciliği artırmak suretiyle küçük ve orta ölçekli işletmeler için uygun ortam oluşturulmalıdır.

Türkiye’de dolaylı vergilerin ağırlıkta olması yoksullukla mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Aynı şekilde bu durum dolaylı vergilerin kolaylıkla yansıtılabildiği için vergi yükünün düşük gelirli kesimler üzerinde kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca ücretli kesimden toplanan vergiler, Türkiye’de üçte iki gibi büyük bir çoğunluğu oluşturduğundan vergi yükü daha çok bu kesimler üzerinde kalmaktadır. Emek ve sermaye gelirlerinin farklı vergilendirilmesi gereği gelir dağılımı eşitsizliği bakımından önemlidir. Gelir dağılımında adalet ve yoksullukla mücadelede negatif gelir vergisi de önemli bir unsurdur.

Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışılığın önlenerek verginin tabana yayılması ve vergi gelirlerinin artırılması yönünden önemlidir. Bunun sonucu olarak kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılması ve gelir düzeyi düşük kesimlerin de bundan yararlanması bakımından önemlidir.

Vergi yükü kavramı gelişmekte olan ülkeler için önemli bir gösterge olarak önemini korumaktadır. Gelişmiş ülkelerin ve uluslararası finans kuruluşların ekonomi politikalarını ve küresel ekonominin seyrini belirlediği günümüzde vergi yükü, mobil olmayan işgücü üzerinde önemli bir yük olarak durmaktadır. Bu durum liberal ülkelerde gelir dağılımı sorunuyla birlikte siyasi ve toplumsal sorunları da beraberinde getirmektedir. Tasarruf açığı, kamu borçları üzerindeki ağır faiz yükü doğrudan, zaten beşeri sermayesi yeterince gelişmemiş ülkelerde işgücü üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu duruma ekonomi politikalarından ziyade, ülkelerin siyasi tercihleri ve bu tercihler üzerinde önemli rolü bulunan baskı gruplarının sermayenin önündeki engelleri kaldırmak adına uygulamaya sokmaya çalıştıkları politikalar etkin olmaktadır.

Savaşın sonra büyük altyapı yatırımlarına yönelik harcamalar ve Keynezyen politikaların müdahaleci devlet uygulamaları büyük bütçe açıklarına rağmen “sosyal devlet”i ortaya çıkarsa da, son yıllarda dünyadaki büyük finans merkezlerinin kontrolünde küresel ekonominin sermaye lehine politikalar üretmesine ve sosyal devletin sönümlenmesine neden

olmuştur. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini doğrudan etkileyerek bağımsız milli ekonomi oluşmasına da izin vermemektedir. Bu durum, Türkiye'nin AB üyeliğinde olduğu gibi uluslararası kuruluşların siyasi, toplumsal ve ekonomik kriterleri doğrultusunda politika yapmasına neden olmaktadır. Uygulanan neo-liberal politikalar neticesinde ülkelerin zaten yetersiz olan sosyal işlevli politikaları etkisizleştirilmiş, yoksullukla mücadele hayır kurumlarının ve küresel boyutta da çok tartışılan DB gibi kuruluşlara bırakılmıştır.

KAYNAKÇA

- AĞBAL, Naci. (2001) “OECD Üyesi Ülkelerde Vergi Yükünün Gelişimi-II”, Yaklaşım, Ağustos, Sayı:104.
- AKTAN, C.C.(2002), “Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Yoksulluk Sorunu ile Mücadelede Vergi Tarifesinin Belirlenmesi: Artan Oranlı Mı, Yoksa Düz Oranlı Vergiler Mi?” Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- ARMAĞAN, R.(2007) “Türkiye’de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(3).
- AY, Hakan.(2008), Vergi Politikaları ve Baskı Grupları, Maliye ve Hukuk Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı.
- AYDIN, M., TÜRGAY, T.(2011), “Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikası ve Türkiye”, SDÜ,İİBF Dergisi, C.16, S.1., ss.249-274
- AYDIN, M., TOPKAYA, Ö.(2015), “Türkiye’de Sosyal Devletin Vergileme Alanları”, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal İnsan Hakları Uluslar arası Sempozyumu VII, Denizli, 10-11 Aralık 2015.
- BORATAV, K., (1980), Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm, AÜ SBF Yayınları, No:454, s.58
- BUĞRA, A., Devlet ve İşadamları, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- BULUTOĞLU, Kenan.(1988) Kamu Ekonomisine Giriş(Devletin Ekonomik Bir Kuramı), 4.b, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- GÖKBUNAR, R., BURSALIOĞLU, S. A.(2002), “Aşar Vergisi Uygulamasının Sosyo-Ekonomik Sonuçları”, Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler, (Ed.)A. Kemal Çelebi.
- HEPER, M., “Strong State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience”, Berlin and New York, (Ed. Walter de Gruyter), 1991(aktaran YILMAZ, A., 2005, ss.107-140)
- KARABACAK, Yakup (2006), “Ulus Devletin Vergileme Gücünü Sınırlayan Birikim ve Meşrulaştırma Açmazı: 1980 Sonrası Türkiye’de Vergileme Politikaları Örneği”, İktisat Dergisi, Şubat – Mart.
- KARAYILMAZLAR, E., GÜRAN, M.C.(2005), “Gelir Vergisinde Tarife Yapısı: Adalet ve Etkinlik Temelli Teorik Tartışmalar Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.60, Sayı 2,
- KEYMAN, F., Küreselleşme, Devlet, Kimlik, Farklılık: Uluslar arası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek, Alfa Basım Yayım Ltd., İstanbul, 2000, (aktaran YILMAZ, A., 2005, ss.107-140)

- KOVANCILAR, B., KAYALIDERE, G.(2002), “Türkiye’de Varlık Vergisi Uygulamasının Sosyo-Politik ve Ekonomik Sonuçları”, Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler, (Ed.)A. Kemal Çelebi.
- MİYNAT, M., KAHRİMAN, H.(2002), “Türkiye’de Mali Sistemin Toplumsal Tabakalaşma Üzerindeki Etkileri(1923-1950)”, Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler, (Ed.)A. Kemal Çelebi.
- MUTLU, A.(2009), “Tanzimattan Günümüze Türkiye’de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi”, MB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2009/390.
- ÖNAL, A.Y., Temelli, S.(2011), “Sermaye Birikimi-Vergi Yapısı İlişkisi Bağlamında Gelir Bölüşümü: 1960–2009 Türkiye Örneği”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 44. Sayı 3, Eylül.
- SELİM, R., GÜNÇAVDI, Ö., B., A.(2014), “Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı Eşitsizlikleri; Fonksiyonel Gelir Kaynakları ve Bölgesel Eşitsizlikler”, TÜSİAD Yayınları Haziran.
- ŞENSES, F. (2001), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları 770, Araştırma- İnceleme Dizisi 121, İstanbul (aktaran CANER, A., http://acaneretuedutr.weebly.com/uploads/9/0/1/5/9015786/tryoksulluk-gelirdag_bolum17_tekitap_27nov.pdf
- TÜRK, İ.(1981), “Cumhuriyet Döneminde Vergi Sistemimizin Gelişmesi”, AÜ SBF Dergisi, (Atatürk Özel Sayısı) XXXVI, No:1-4, Ankara.
- UTKUSEVEN, A., CANDAN, N.(2002), “İbn-i Haldun’da ve Mukaddime’de Genel Çizgileriyle İktisadi-Mali Davranış, Olay ve Yapıların Yeri”, Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler, (Ed.)A. Kemal Çelebi.
- YILMAZ, A., “Neo-Liberal Dönüşüm Sürecinde Türkiye’de Devlet-Toplum İlişkileri, Toplumsal Sınıf Merkezli Bir Yaklaşım”, Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, Yıl:2005, Cilt:20, S.1
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/302/2839.pdf>
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/302/2839.pdf>